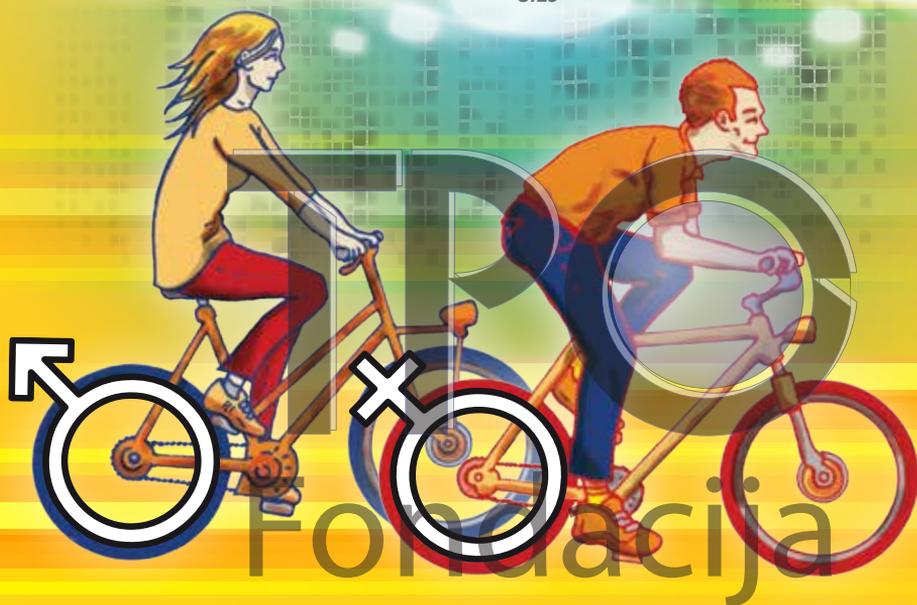

BRIGA O DJECI
KUHANJE
ČIŠĆENJE
CILJ
CILJ

www.tpo.ba

SOCIOLOGIJA RODA

feministička kritika

Zilka Spahić Šiljak

Sociologija roda - feministička kritika

Izdavač: TPO Fondacija
Autorica: Zilka Spahić Šiljak
Recezent: Inga Tomić-Koludrović, Marina Hughson
Blagojević, Asim Peco i Anja Zalta
Lektura i korektura: TPO Fondacija
Ilustracija naslovnice: Neven Misaljević
DTP: Šejla Dizdarević
Štampa: AMOS Graf d.o.o Sarajevo
Tiraž: 500

Sarajevo 2019.

CIP i ISBN

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305-055.1/3
141.72

SPAHIĆ Šiljak, Zilka

Sociologija roda : feministička kritika / Zilka Spahić Šiljak. - Sarajevo : TPO Fondacija, 2019. - 274
str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 245-274. - Abstract.

ISBN 978-9926-422-17-2

COBISS.BH-ID 28138246

SADRŽAJ

POGLAVLJE 1	15
Konceptualna i teorijska određenja	15
1.1. Osnovni sociološki koncepti	17
1.2. Spol, rod, rodni identitet i seksualna orijentacija	21
1.2.1. Spol, rod i rodni identitet	21
1.2.2. Interspolnost, transrodnost i seksualna orijentacija	23
1.2.3. Seksualna orijentacija	24
1.3. Teorijski pristupi spolu i rodu	25
1.3.1. Biološka teorija roda	27
1.3.2. Interpersonalne teorije o rodu	29
1.3.2.1. Teorija identifikacije	29
1.3.2.2. Teorija društvenog učenja	30
1.3.2.3. Teorija kognitivnog razvoja	30
1.3.3. Kulturalne teorije o rodu	31
1.3.3.1. Antropološki uvidi o rodu	31
1.3.3.2. Simbolički interakcionizam	32
1.3.3.3. Društveni konstrukcionizam	33
1.3.4. Kritičke teorije o rodu	34
1.3.4.1. Teorija konflikta	34
1.3.4.2. Standpoint teorija	36
1.3.4.3. Feminističke teorije	36
1.3.4.4. Queer performativna teorija	39
POGLAVLJE 2	45
Feministički zahtjevi za ravnopravnost	45
2.1. Prvi val feminizma	46
2.2. Drugi val feminizma	48
2.3. Treći val feminizma	49
2.4. Četvrti val feminizma	52
2.5. Feministički pravci	54
2.5.1. Liberalni feminizam	55
2.5.2. Marksistički i socijalistički feminizam	57
2.5.3. Radikalni feminizam	58
2.5.4. Kulturalni feminizam i feminizam razlike	59

SOCIOLOGIJA RODA

2.5.5. Ekofeminizam	60
2.5.6. Cyber feminizam	62
2.6. Feminizam i islam	64
POGLAVLJE 3	71
Kako učimo gdje nam je mjesto: spolna/rodna socijalizacija	71
3.1. Rodna socijalizacija u ranom periodu razvoja djeteta	72
3.1.1. Oblačenje	73
3.1.2. Igračke	75
3.1.3. Bajke i priče	77
3.1.4. Odnos sa vršnjacima	79
3.2. Sekundarna rodna socijalizacija: škola i obrazovanje	81
3.2.1. Uloga nastavnika i kurikuluma u rodnoj socijalizaciji	82
3.2.2. Socijalizacija u adolescenciji	84
3.2.3. Univerzitet i priprema za karijeru	86
POGLAVLJE 4	95
Rod i porodica: Institucionaliziranje rodni režima	95
4.1. Definiranje porodice i braka	95
4.1.1. Klasični oblici porodice i braka	96
4.1.2. Suvremene forme porodice	98
4.2. Podjela posla	101
4.2.1. Kućanski poslovi	101
4.2.2. Odgoj i briga o djeci	104
4.2.3. Briga o starima i bolesnima	105
4.3. Reproduktivna prava i slobode	106
4.3.1. Kontracepcija i abortus	107
4.3.2. Maloljetničke trudnoće i spolne bolesti	110
4.3.3. Seksualno obrazovanje	111
4.4. Nasilje u porodici	114
4.4.1. Nasilje nad djecom	114
4.4.2. Nasilje nad ženama	116
4.4.3. Nasilje nad starim osobama	118
POGLAVLJE 5	123
Rad, rod i ekonomija	123
5.1. Rad i organizacija rada	124
5.2. Muška i ženska zanimanja i zarade	127
5.3. Rad, rod i zdravlje	131

5.4. Feminizacija siromaštva	133
5.4.1. Hraniteljice porodice	134
5.4.2. Nejednakosti u porodici i domaćinstvu	136
5.5. Rodna podjela rada i globalno tržište	137
5.6. Korporativni svijet i labirint liderstva	140
5.6.1. Podzastupljenost na visokim menadžerskim pozicijama	141
5.6.2. Nagrađivanje i napredovanje u karijeri	141
5.6.3. "Jedina"	142
5.6.4. Diskriminacija i seksualno uznemiravanje	142
5.6.5. Različite percepcije liderskih pozicija	144
POGLAVLJE 6	149
Rod, jezik i mediji	149
6.1. Jezik, diskursi i moć	150
6.2. Feministička lingvistika	151
6.3. Rodno osjetljivi bosanski, hrvatski i srpski jezik	156
6.3.1. Rod i neverbalna komunikacija	160
6.3.1.1. Artefakti	161
6.3.1.2. Pokreti (kinesis)	161
6.3.1.3. Pokreti glave i tijela	161
6.3.1.4. Facijalne ekspresije	162
6.3.1.5. Interakcija dodirrom	162
6.3.1.6. Tonovi i uzvici	163
6.4. Rod i mediji	164
6.4.1. Feministička kritika komunikacijskih studija i medija	165
6.4.1.1. Rodni stereotipi i rodna socijalizacija	166
6.4.1.2. Ideologija	166
6.4.1.3. Pornografija	168
6.4.2. Stereotipne slike žena i muškaraca u medijima	169
6.4.3. Statistika je važna	169
6.4.4. Stereotipne slike žene u medijima	170
6.4.5. Stereotipne slike muškarca u medijima	172
6.4.6. Rod u socijalnim medijima	175
6.4.5. Online bonton	177
6.4.6. Normalizacija nerealnih standarda	178
POGLAVLJE 7	184
Rod i religija	184

SOCIOLOGIJA RODA

7.1. Sociološko određenje religije	184
7.2. Slika boga	185
7.2.1. Žensko lice boga	187
7.2.1.1. Drevne slike božica	187
7.2.1.2. Suvremena lica božice	190
7.3. Feministička teologija	192
7.4. Rod i hinduizam	194
7.4.1. Osnovna učenja	194
7.4.2. Položaj žene u hinduističkoj tradiciji	196
7.5. Rod i budizam	198
7.5.1. Osnovna učenja	198
7.5.2. Položaj žene u budističkoj tradiciji	201
7.6. Rod u jevrejskoj tradiciji	205
7.6.1. Osnovna učenja judaizma	205
7.6.2. Položaj žene u jevrejskoj tradiciji	207
7.6.2.1. Teološka antropologija u jevrejskoj tradiciji	207
7.6.2.2. Obrazovanje i ekonomski status žene	208
7.6.2.3. Učešće u obredima i liderstvo	210
7.6.2.4. Feministička teologija u jevrejskoj tradiciji	211
7.7. Rod i kršćanstvo	214
7.7.1. Osnovna učenja kršćanstva	214
7.7.2. Položaj žene u kršćanskoj tradiciji	216
7.7.2.1. Teološka antropologija u kršćanskoj tradiciji	217
7.7.2.2. Obrazovanje i ekonomski status žene u kršćanskoj tradiciji	219
7.7.2.3. Učešće u obredima i liderstvo	221
7.7.2.4. Feministička teologija u kršćanskoj tradiciji	223
7.8. Rod i islam	226
7.8.1. Osnovna učenja islama	226
7.8.2. Položaj žene u islamskoj tradiciji	228
7.8.2.1. Teološka antropologija u islamskoj tradiciji	229
7.8.2.2. Obrazovanje i ekonomski status žene u islamskoj tradiciji	231
7.8.2.3. Učešće u obredima i liderstvo u islamskoj tradiciji	233
7.8.2.4. Feministička teologija u islamskoj tradiciji	236
Sažetak	242
Abstract	243
LITERATURA	245

Zilka Spahić Šiljak

SOCIOLOGIJA RODA

Uvod

Pitanja identiteta, pripadnosti, lične i institucionalne interakcije među ljudima, ekonomskih, političkih, kulturnih i religijskih sistema predmetom su socioloških propitivanja posebno od kraja 19. stoljeća. Sociologija roda, kao jedno od područja socioloških teorijskih i empirijskih istraživanja, bavi se pitanjima konstrukcije i interakcije roda sa drugim društvenim pojavama i strukturama. U fokusu propitivanja su društvene norme koje utječu na naše razumijevanje muškosti i ženskosti i kreiranje društveno prihvatljivih identiteta i praksi. Sandra Harding zaključuje: „U svakoj kulturi rodna razlika je osnovni način na koji se ljudi identificiraju kao osobe, organiziraju društvene odnose i označavaju suvise prirodne i društvene događaje i procese“ (1986, 18). Odnos moći je posebno važna dimenzija ovih propitivanja jer se moć u društvu uspostavlja na temelju zadatih rodni uloga i, fukoovski kazano, koristi u objektivizaciji subjekta (Foucault, 1982), a objektivizacija žene, njenog subjektiviteta i tijela vidljiva je u svim društvima. O tome se, ipak, ozbiljnije počelo govoriti pojavom feminističkog uvida u sociološkoj teoriji i praksi, o čemu će više biti riječi u prvom poglavlju ove knjige.

U posljednje dvije decenije, baveći se pitanjima roda u intersekciji sa religijom, politikom, izgradnjom mira, liderstvom i obrazovanjem, nisam pronašla udžbenik u kojem su sociološki obrađene teme roda na sistemski način. Stoga sam odlučila napisati ovu knjigu koja se može koristiti kao udžbenik u područjima rodni studija, ženskih studija, kulturalnih studija, antropologije, etnologije, povijesti, ljudskih prava i sociologije. Knjiga se također može koristiti i u svrhu stjecanja općeg znanja o pitanjima roda.

U pripremi strukture tekstova koristila sam istraživanja i podatke iz zapadnoevropskog i američkog konteksta prije svega, jer su ove teme dio univerzitetskog obrazovanja i predmetom su socioloških istraživanja u zadnjih

pola stoljeća u tom dijelu svijeta. Također sam nastojala obuhvatiti relevantne tekstove i građu dostupnu u Bosni i Hercegovini i u široj regiji Balkana. Na Balkanu nema dovoljno istraživanja i podataka o rodnim pitanjima, pojedine teme se ozbiljnije istražuju tek u posljednje dvije decenije, ponajviše u Hrvatskoj i Srbiji. Uzimajući u obzir da je ova knjiga namijenjena prvenstveno studentima i studenticama, postavila sam sebi tri cilja.

Prvi je omogućiti studentima da na temelju različitih teorijskih uvida razumiju društvena, kulturološka i biologijska određenja roda, rodne socijalizacije i rodnih identiteta i njihovu duboku povezanost sa kontekstom u kojem žive. Studenti će na temelju brojnih istraživanja biti osposobljeni da kritički promatraju dihotomizirane i polarizirane pozicije biološkog determinizma i društvenog konstruktivizma.

Drugi cilj je osvijetliti postignuća feminističkih pokreta, ideja i teorijskih uvida koji su doprinijeli razvoju sociologije roda od 1970-ih. Za razliku od klasične sociologije, sociologija roda uzima rod kao analitičku kategoriju u propitivanju različitih društvenih fenomena. U kritici sociologije 1970-ih godina smatralo se da je vrijeme da se u sociologiju muškarca „doda žena i promiješa pristup“ (Smith, 1974, 13). Međutim, vrlo brzo se odustalo od takvog pristupa jer nije dovoljno uvesti samo kvantitativne parametre rodne ravnopravnosti, već i uključiti rod u sami centar kreiranja politika i praćenja potreba i interesa žena i muškaraca. Zahvaljujući feminističkim naporima velikog broja autorica u različitim disciplinama, kao što su sociologija, jezik, epistemologija, psihologija, ekonomija, religija i druge, napravljeni su značajni pomaci tokom drugog vala feminizma u periodu 1960-ih i 1970-ih i tokom trećeg vala feminizma od 1980-ih, kada se razvijaju različiti teorijski uvidi u navedenim oblastima.

Treći cilj je pomoći studentima da razumiju kompleksnost rodnih identiteta koji u intersekciji sa drugim identitetima osobu postavljaju u poziciju subjekta ili objekta znanja i propitivanja. Iako se u svakom poglavlju razmatraju pitanja rodne asimetrije i neravnopravnosti, posebno se naglašava utjecaj niza društvenih, političkih i kulturoloških faktora na konstrukciju roda i rodnih uloga. Na taj način, studenti će moći propitivati vlastite stavove i mišljenja o maskulinitetima i feminitetima koje većina ljudi nekritički prihvaća i spontano slijedi zadate društvene konstrukte koji obiluju stereotipima. Na koncu, kada se bolje razumiju utjecaji i posljedice koje rod i rodni identiteti imaju u našim životima, donosit ćemo informirane odluke u privatnom i profesionalnom životu.

Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja u kojima su obrađena osnovna teorijska polazišta i koncepti roda, rodnih identiteta, od primarne i sekundarne rodne socijalizacije do pitanja braka i porodice, roda i ekonomije, rodno osjetljivog jezika, pa do roda i religije. Dakako postoji niz drugih važnih tema, kao što su rod i zdravlje, rod i nasilje, rod i pravda koje nisu uključene u ovu knjigu zbog vremenskih i drugih ograničenja.

U prvom poglavlju ove knjige predstavljeni su osnovni sociološki pojmovi roda, rodnih identiteta, seksualne orijentacije i socijalizacije, kao i ključne sociološke teorije kojima se objašnjava kako se postaje i biva muško i žensko, te koje su osobine i ponašanja imanentna jednom ili drugom rodu i kako se prenose, uče i usvajaju određena ponašanja. Posebno su elaborirane biologijska i interpersonalne teorije koje uključuju tri teorijska pristupa: teoriju identifikacije ili psihodinamičku teoriju, teoriju društvene identifikacije i teoriju kognitivnog razvoja. Svaki od navedenih teorijskih pristupa na različite načine analizira pitanje socijalizacije ličnosti, izgradnje sebstva i samosvijesti te vlastitog rodnog identiteta.

Drugo poglavlje elaborira razvoj feminističkog pokreta, ideja i teorija, prvenstveno na Zapadu, i djelomično razvoj islamskog feminizma na Istoku. Borba za ravnopravnost žena prisutna je još od Francuske revolucije ali će značajnije iskorake žene napraviti tek krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Kroz četiri vala feminizma predstavljen je razvoj ženskih prava, od prava glasa do reproduktivnih i drugih prava i sloboda za koje su se žene borile, ali koja se još uvijek dovode u pitanje u pojedinim društvenim i političkim kontekstima.

U trećem poglavlju detaljno se analiziraju pitanja spola i roda i rodne socijalizacije koja počinju rođenjem djeteta i traju cijeli život. Važno je razumjeti kako se osoba priprema usvojiti i živjeti društveno prihvatljive uloge, vrijednosti i norme, te kada osoba postaje svjesna svog rodnog identiteta. Primarna socijalizacija u porodici je ključna za formiranje ličnosti, ali su i sekundarna socijalizacija obrazovanjem u školi, i tercijarna – putem medija i interakcije s vršnjacima, također važne i u određenim periodima života postanu važnije od primarne. Kroz rodnu socijalizaciju osoba prima jasne poruke o tome kako se trebaju ponašati muškarac i žena i te se poruke uglavnom posreduju ohrabivanjem i sankcijama određenih ponašanja.

U četvrtom poglavlju nastavlja se govoriti o institucionalizaciji rodnih režima brakom i porodicom jer je porodica ideal u velikom broju društava.

Poseban naglasak je na nuklearnoj formi porodice koja u funkcionalističkom teorijskom pristupu ima zadatak socijalizacije i stabilizacije ličnosti, što su marksisti i feministice kritizirali zbog ideološke funkcije održanja kapitalizma i utvrđivanja rodne podjele rada.

Peto poglavlje govori o rodnoj dimenziji rada i ekonomije, jer i danas žene obavljaju većinu kućanskih poslova i brinu o drugim članovima porodice. Kada se rad i ekonomija analiziraju kroz rodnu prizmu prati se na koji način zaposlenje žene utječe na porodicu, te kako porodične obaveze utječu na posao i na kvalitet života žena i muškaraca. Na temelju brojnih istraživanja diljem svijeta vidljivo je da rodna podjela rada postoji na lokalnoj i globalnoj razini, ali i da neoliberalne ekonomske mjere učvršćuju feminizaciju zanimanja i feminizaciju siromaštva i općenito diskriminaciju žena, posebno u manje razvijenim zemljama.

Da li je važno kako govorimo i kako jezik i mediji utječu na rodne odnose elaborirano je u šestom poglavlju. Dokazano je da jezik i mediji konstruiraju našu stvarnost i rodne uloge, pa je stoga važno osigurati da su interakcija i medijsko predstavljanje bez seksizma i diskriminacije. Važno je da jezik bude uključiv, rodno osjetljiv i da komunikacija u medijima ne perpetuira stereotipe i predrasude. U ovom poglavlju se posebno ističe važnost kontekstualne analize jer svaka kultura ima pravila komunikacije.

Na kraju knjige, u sedmom poglavlju, predstavljena je intersekcija roda i religije na primjerima pet velikih svjetskih religija: hinduizma, budizma, judaizma, kršćanstva i islama. Analiza položaja žene u navedenim religijskim tradicijama je pokazala da su u početku žene bila priznata i prihvaćena kao ravnopravne članice zajednice, ali su vremenom potisnute na margine društvenog života. Feminističkom teološkom kritikom koja se razvijala u drugoj polovini 20. stoljeća dekonstruirani su obrasci i norme patrijarhalne idealizirane kozmologije rodnih odnosa koja još uvijek dominira religijskim diskursima. Također su predstavljeni i iskoraci prema egalitarnoj kozmologiji rodnih odnosa koja se ogleda u tome da su u reformiranim zajednicama žene izborile pravo da budu subjekti kreiranja znanja i praksi koje su podjednako važne i ženama i muškarcima.

Sažetak

Knjiga *Sociologija roda - feministička kritika* rezultat je mog dugogodišnjeg predavačkog i istraživačkog iskustva na pitanjima roda, kulture i identiteta u Bosni i Hercegovini i Americi. Sociološki pristupi ovim temama su značajni jer pomažu razumjeti društvene konstrukte roda i drugih identiteta u različitim povijesnim i kulturološkim kontekstima koji uveliko utječu na socijalizaciju ličnosti i njenu društvenu stratifikaciju. Knjiga je pisana s namjerom da se prvenstveno koristi kao udžbenik u oblastima rodnih studija, ženskih studija, kulturalnih studija, antropologije, etnologije, povijesti, ljudskih prava i sociologije. Sadržaj knjige čini sedam poglavlja u kojima se na temelju socioloških teorijskih uvida i empirijskih istraživanja propituju društveni konstrukti roda, ali i interakcija roda sa drugim društvenim pojavama i strukturama. Analizom roda u odnosu na brak, porodicu, rad, ekonomiju, jezik, medije i religiju ova knjiga otvara prostor za kritički odnos kako prema vlastitim stavovima i mišljenjima o maskulinitetima i feminitetima, tako i prema stavovima zajednice i društva u kojem djelujemo.

Posebna pažnja je posvećena propitivanju društvenih normi koje utječu na naše razumijevanje muškosti i ženskosti i kreiranje društveno prihvatljivih identiteta i praksi. U svakom poglavlju se elaboriraju pitanja rodne asimetrije i neravnopravnosti koja je prisutna u većini društava danas na što utječe niz društvenih, političkih, ekonomskih i kulturoloških faktora. Pitanje socijalizacije ličnosti i kreiranja rodnih identiteta je cjeloživotni proces i počinje rođenjem djeteta, ali većina ljudi uopće ne propituje zadate društvene konstrukte i norme koje su opterećene stereotipima i predrasudama.

Na kraju svakog poglavlja izdvojeni su ključni pojmovi i pitanja na koja treba odgovoriti, ali su predloženi i dodatni tekstovi za čitanje koje su pisale autorice i autori sa područja Balkana na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku (bhs). Na ovaj način se, s jedne strane, omogućava studentima da steknu dodatna znanja, a s druge strane se promoviraju rad i iskustvo akademske zajednice sa poluperiferije čiji doprinos često nije dovoljno vidljiv i priznat.

Abstract

The Sociology of Gender - feminist critique book is a result of my long-term experience with lectures and research related to gender and culture of identity in Bosnia and Herzegovina and the United States. The sociological approaches to these topics are important as they help us understand the social constructs of gender and other identities in the different historical and cultural contexts that greatly impact socialization of personality and its social stratification. The book was written with the intention of being used primarily as a textbook in gender studies, women's studies, cultural studies, anthropology, ethnology, history, human rights and sociology. Its contents comprise seven chapters that critically examine, based on sociological theoretical insights and empirical research, social constructs of gender but also the interaction of gender with other social phenomena and structures. By analyzing gender against the backdrop of marriage, family, labor, economy, language, media and religion, this book opens the space for a critical stance towards both our own attitudes and opinions about masculinity and femininity and those of our community and society.

Special focus is on contesting social norms that influence our understanding of masculinity and femininity and the creation of socially acceptable identities and practices. Every chapter elaborates issues of gender asymmetry and inequality which can be found in the majority of societies today and are affected by a range of social, political, economic and cultural factors. Personality socialization and gender identity creation are lifelong processes and they start with birth. However, most people never question the given social constructs and norms loaded with stereotypes and bias.

Every chapter ends with definitions of key concepts and a set of questions, in addition to a reading list comprising texts by Balkan-based authors written in Bosnian, Croatian and Serbian (BCS). In this way, students' knowledge is broadened, and work and experience of the academicians from the semi-periphery, insufficiently visible and acknowledged, is being promoted.

Objavljivanje ovog udžbenika relevantno je ne samo stoga što omogućava uvid u najnovije rezultate istraživanja i teorijskih elaboracija iz područja sociologije roda te feminističke teorije i metodologije istraživanja, nego i stoga što je to prvi takav udžbenik na međusobno razumljivim jezicima u jugoistočnoj Europi. S obzirom na svoju znanstvenu i udžbeničku kvalitetu, nema sumnje da će ova knjiga olakšati razumijevanje značenja društvene konstrukcije roda na cijelom području na kojem će biti dostupna.

prof.dr. Inga Tomić-Koludrović

Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar u Splitu

Ono što je autorka zapravo uradila u ovoj knjizi, a što je sasvim legitimno, jeste unošenje feminističke kritike u sociologiju, ali ne samo u sociologiju već i u druge društvene nauke, i to po određenim temama koje je ona sama izabrala kao najbitnije.

prof.dr. Marina Hughson Blagojević

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Prepoznatljiv je multidisciplinarni karakter rada što čini njegovu dodatnu vrijednost s obzirom da je autorica više naučnih oblasti (kulturologija, odgoj, sociologija, ekonomija, i komunikologija) vrlo vješto uspjela složiti u jednu cjelinu.

prof.dr. Asim Peco

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

Knjiga ima izvanrednu didaktičku vrijednost, kvalitetno je strukturirana da olakša uvide studentima i studenticama u sociologiju roda, ali je isto tako vrlo korisna dodatna literatura za nastavnike i nastavnice, istraživače i istraživačice na univerzitetima, kao i za širu javnost.

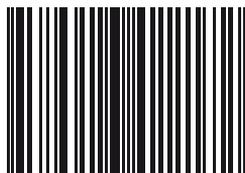
prof.dr. Anja Zalta

Univerzitet u Ljubljani

Fondacija

www.tpo.ba

ISBN 978-9926-422-17-2

9 789926 422172